

KENNISCENTRUM SOCIALE INNOVATIE

ERVARINGSDESKUNDIGHEID IN HET ONDERWIJS

**Lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning
Simona Karbouniaris & Erica Brettschneider
Mei 2009**

Inhoudsopgave

1. Inleiding en onderzoeksverantwoording	3
2. Ontwikkelingen rond ervaringsdeskundigheid	5
<i>Innovatieve ontwikkelingen inzet ervaringsdeskundigheid</i>	5
<i>Wetenschappelijke relevantie</i>	6
<i>Internationale belangstelling</i>	8
3. Inventarisatie onderwijsaanbod voor kandidaat ervaringswerkers	8
<i>Cursussen</i>	8
<i>Beroepsopleiding</i>	10
<i>Trainingen post-HBO</i>	11
4. Inzet van ervaringsdeskundigheid in onderwijssettingen	17
<i>Bevindingen uit een inventarisatie</i>	17
5. Professionalisering van de ervaringsdeskundige op HBO-niveau	18
<i>Leerroute op HBO niveau</i>	18
<i>Beroep in ontwikkeling</i>	18
<i>Functioneren op HBO niveau</i>	18
<i>Ruimte voor het eigen proces</i>	20
<i>Een zo normaal mogelijke onderwijsomgeving</i>	20
<i>Toekomstige positie van ervaringswerkers</i>	20
6. Samenvatting en beschouwing	22
Literatuurreferenties	24

1. Inleiding en onderzoeksverantwoording

In de geestelijke gezondheidszorg (ggz) is een groeiende belangstelling voor ervaringsdeskundigheid. Niet alleen in de directe praktijk van de zorg- en dienstverlening, maar ook bij organisatie- en beleidsveranderingen binnen instellingen, neemt de vraag naar de inzet van ervaringsdeskundigen toe. Uit het eerste deelonderzoek dat in het kader van dit project is uitgevoerd, 'Inzet Ervaringsdeskundigheid in de ggz' (Karbouniaris & Brettschneider, 2008) blijkt dat ervaringsdeskundigen onder meer werkzaam zijn in een rol als 'belangenbehartiger', 'ondersteuner' en 'adviseur'. Een andere constatering is dat ervaringsdeskundigen zich begeven op het terrein van preventie en in toenemende mate ook in de primaire hulpverlening. Met preventie wordt bedoeld op de ervaringsdeskundigen die bijvoorbeeld voorlichting geven op middelbare scholen over (voorkoming van) psychische aandoeningen en hulpverlening.

In dit deelonderzoek richten we ons op ervaringsdeskundigheid in relatie tot onderwijs. Hierbij hebben we gekeken naar:

1. Settings waar ervaringsdeskundigen worden opgeleid om een professionele rol te vervullen. Hieronder worden de MBO-opleidingen (BGE-SPW) geschaard, maar ook de trainingen en cursussen die zijn ontwikkeld voor ex-cliënten die zich willen (gaan) inzetten als ervaringswerkers.
2. Settings waar beroepsbeoefenaren bij- of nascholing ontvangen van ervaringsdeskundigen. Deze scholing betreft vaak cursussen of trainingen die intern in organisaties georganiseerd worden.
3. Reguliere onderwijssettings waar gewerkt wordt met de inzet van ervaringsdeskundige gastdocenten.

In dit onderzoek hebben we ons toegespitst op het scholingsaanbod ten behoeve van ervaringsdeskundigen die in de praktijk van de ggz (willen gaan) werken (1).

Wat betreft 3: Over de inzet van ervaringsdeskundigen in het reguliere onderwijs is geen goede informatie beschikbaar. Onze indruk is dat bij een aantal opleidingen regelmatig en bewust ervaringsdeskundigen ingezet worden, maar dat dit over de hele linie nog marginaal gebeurt.

Er blijkt onder ervaringsdeskundigen een grote behoefte te zijn aan opleidingsmogelijkheden, waardoor ze hun ervaringskennis op een goede manier kunnen toepassen.

Door ggz-organisaties wordt er impliciet van uitgegaan dat mensen met ervaringskennis de van hen gevraagde activiteiten als vanzelfsprekend goed uit kunnen voeren. Het hebben van ervaring als gebruiker van de zorg betekent echter niet zonder meer dat men vaardig is in het vertalen van ervaringen naar ervaringskennis en -kunde. Opleidingen voor deze werkers zijn om die reden essentieel om zich te kunnen kwalificeren in het werk als ervaringsdeskundige.

Ervaringskennis betreft in de eerste plaats kennis over de persoon zelf, in psychisch en sociaal opzicht. Daarnaast speelt ook kennis over (beeldvorming, interactie en steunsystemen in) de samenleving een rol. Voorts betreft ervaringskennis ook de kennis over de zorg, het zorgsysteem zoals we deze in Nederland kennen.

Tot slot kan ervaringskennis bewust worden ingezet ten behoeve van zorggebruikers met gelijksoortige ervaringen.

In het eerste deel van dit onderzoeksproject, is gebleken dat het merendeel van de ervaringsdeskundigen een of andere vorm van training, cursus of opleiding heeft gehad. Genoemd werden onder andere het TOED-traject¹, de cursus 'herstellen doe je zelf'² en de SPW-BGE-opleiding³. Daar staat tegenover dat 35 % van de ondervraagden niet is (bij)geschoold voor het werk dat men verricht.

Met dit tweede deelrapport beogen we de stand van zaken rond de inzet en waardering van ervaringsdeskundigheid in de onderwijspraktijk te documenteren. In een eerste stadium zijn vier studentonderzoekers betrokken geweest bij de analyse van gegevens uit de gebruikte vragenlijsten en het houden van 7 diepte-interviews.

¹ In het Traject Opleiding Ervaringsdeskundigheid (TOED) leren cliënten hun ervaringskennis in te zetten ten behoeve van anderen. De TOED is een post-HBO-opleiding waaraan een landelijk erkend certificaat is verbonden.

² De cursus "Herstellen doe je zelf" is in 1996 ontwikkeld door cliënten van het GGZ-platform Midden Brabant en draait momenteel landelijk op meer dan 12 plaatsen. De cursus is bedoeld om herstellervaringen met anderen te delen en herkenning, erkenning en steun te ervaren.

³ De opleiding Begeleider GGz met Ervaringsdeskundigheid betreft een SPW-opleiding op niveau 4 voor deelnemers die zelf ervaring hebben opgedaan als cliënt in de geestelijke gezondheidszorg.

Dit deelonderzoek werd vervolgens in november 2008 afgesloten met een focusgroepbijeenkomst bestaande uit een gemêleerde groep, onder wie opleiders, ontwikkelaars, veldwerkers en ervaringsdeskundigen in de ggz. In vervolg op het praktijkgerichte onderzoek, heeft een inventarisatie van het vroegere, huidige en toekomstige onderwijsaanbod plaatsgevonden. Parallel aan dit proces, vond in het comité van opleidingen (Landelijk Denktank Opleidingen Overleg) uitwisseling plaats over de voor- en nadelen van het inrichten van een opleidingsroute voor kandidaat ervaringswerkers binnen het Hoger Onderwijs. Hiermee kreeg het onderzoek een wending en is besloten de gewenste ervaringswerker op HBO-niveau nader te omschrijven.

Het onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met en in opdracht van de Vakvereniging voor Ervaringswerkers (VvE). Wij danken de leden van de VvE, de respondenten en het deskundigenpanel voor hun medewerking en betrokkenheid.

2. Ontwikkelingen rond ervaringsdeskundigheid

Innovatieve ontwikkelingen inzet ervaringsdeskundigheid

De laatste vijf tot tien jaren lijkt het belang dat gehecht wordt aan de inzet van ervaringsdeskundigheid in een stroomversnelling te raken.

Zo is het Kenniscentrum Zelfhulp en Ervaringsdeskundigheid opgericht, is de vakvereniging voor ervaringswerkers in het leven geroepen en zijn talloze cliëntenbelangenbureaus actief om de inzet van ervaringsdeskundigheid te realiseren. Deze ontwikkeling gaat hand in hand met verdere emancipatie van de cliëntenbeweging in de ggz, Cliënten ontpoppen zich niet alleen kritische zorggebruikers maar bemoeien zich ook met bejegening, benaderingen, methodieken, beleid en andere aspecten van de innovatie en kwaliteit van zorg.

Met de transitie van een rol als cliënt richting die van een volwaardige beroepskracht, wordt gewerkt aan verandering van de beeldvorming, empowerment en het eigen maken van verschillende sociale rollen. Scholing en educatie bieden ook een opstap richting arbeidsparticipatie, bijvoorbeeld als werknemer bij een ggz-instelling.

Recent onderzoek wijst uit dat de inzet ervaringsdeskundigheid in de hulpverlening in opmars is. Ggz Nederland heeft in de zomer van 2008, samen met de Vakvereniging voor Ervaringswerkers (VvE), een kwantitatieve inventarisatie gehouden onder haar lidinstellingen naar de inzet van ervaringsdeskundigen. Hierbij werd een responsgraad van 43% behaald. De uitkomsten van dit onderzoek onderschrijven de relevantie van verdere professionalisering voor ervaringsdeskundigen. Van de 44 instellingen die aan het onderzoek meededen, waren bij het merendeel – 28 instellingen – één of meerdere ervaringsdeskundigen werkzaam. Meestal zetten zij zich in als voorlichter, cursusleider of trainer en als ervaringswerker in ambulante ACT teams⁴. Het meest worden ervaringsdeskundigen betaald ingezet als voorlichter (bij 57% van de instellingen) of als begeleider (43%). Echter, zo blijkt dat veel ervaringsdeskundigen als onbetaalde kracht werkzaam zijn. Dat geldt zeker voor functies als gastheer/vrouw, voorlichter en cursusleider. De ervaringswerkers in wijkteams en begeleiders worden meestal wel voor hun werk betaald, al worden ze betrekkelijk laag ingeschaald. Enkele instellingen lieten weten dat de ervaringsdeskundigen niet bij hen in dienst zijn, maar dat ze op detacheringbasis ingezet worden. Ze krijgen dan wel betaald. Bij veel instellingen zijn de ervaringsdeskundigen maar een beperkt aantal uren werkzaam. De precieze omvang van hun werkzaamheden is onbekend.

Op deze ontwikkelingen wordt geanticipeerd middels een zich snel ontwikkelend onderwijsaanbod, dat vooralsnog breed en divers is. Er is een toenemende vraag naar een breed palet aan educatie, van (maatwerk)cursussen in organisaties tot aan gedegen meerjarige opleidingstrajecten voor oud-clieënten die zich bekwaam willen maken als ervaringskundige. Vanuit de cliëntenbeweging zijn diverse cursussen, trainingen en herstelprogramma's ontwikkeld, waarbij het accent ligt op inzicht krijgen in het eigen herstelproces teneinde daarmee de persoon zelf sterker te maken. Daarnaast wordt de ervaringskennis en -kunde ook steeds systematischer benut voor herstelprocessen van andere cliënten, leerprocessen van studenten en professionalisering onder zorg- en dienstverleners.

Zo is een tendens zichtbaar om aspirant-ervaringsdeskundigen te laten participeren in reguliere opleidingcentra. Dit heeft een tweeledig effect. Hiermee wordt namelijk niet alleen gewerkt aan maatschappelijke participatie maar wordt ook het klimaat op de opleidingen gesensibiliseerd.

De Groepsleiding Opleiding Arbeidsplaats Loopbaanbegeleiding (GOAL) in Rotterdam is een van de eerste succesvolle initiatieven. De GOAL vormde in Nederland het eerste erkende leertraject voor ex-clieënten die gebruik leren maken van hun ervaringsdeskundigheid in (assistent-)begeleiderfuncties.

Daarnaast worden sinds 1999 alternatieve leerroutes als uitkomst gezien om studenten met een zogenoemde functiebeperking of handicap de gelegenheid te geven op eigen tempo en met de nodige hulpbronnen een leertraject binnen het hoger onderwijs te voltooien. Onderzoek wijst uit dat deze leerroutes randvoorwaardelijk werken aan een toegankelijker klimaat binnen reguliere opleidingen. Bij Saxion Hogescholen is men nagegaan hoe het inzetten van alternatieve leerroutes uitwegen kan bieden voor het voorkomen van voortijdige studie-uitval door het inzetten van peer-to-peer support. Hierin participeren studenten met een functiebeperking binnen HBO-opleidingen via een op hun specifieke situatie toegesneden leerroute.

Extra ondersteuning van een studiematje is één van de ondersteuningsmogelijkheden waarmee wordt geëxperimenteerd. Een mentor- of matjesrelatie werkt als het goed is twee kanten op. De deelnemer wordt zich meer bewust van de eigen mogelijkheden en daarnaast levert het ook iets op voor de vrijwilliger, namelijk het beter leren kennen van mensen met een andere achtergrond. Uit dit onderzoek (Bosch c.s. 2007) blijkt dat voor studenten met een functiebeperking deze nieuwe ontwikkeling een belangrijke stap in de goede richting kan betekenen, want juist voor hen is een op de persoon toegesneden leerweg soms zelfs voorwaarde om een studie met succes te kunnen volgen. Deze leerroutes zijn echter niet

⁴ ACT staat voor Assertive Community Treatment. Dit is een intensieve vorm van ambulante hulpverlening.

in het bijzonder gericht op het putten en aanwenden van de eigen ervaringskennis en worden derhalve niet verder uitgewerkt in deze rapportage.

De Vakvereniging voor Ervaringswerkers heeft, ondanks haar informele status, zich als doel gesteld in te zetten op de kwaliteitsverbetering van het beroep ervaringswerker. Daarnaast maakt de VvE zich hard voor vakbondsachtige activiteiten, zoals functiebeschrijvingen en rechtspositionele aanstellingsvoorwaarden waaronder adequate inschaling in de CAO-salarisschalen volgens de FWG systematiek, recht doende aan de specifieke deskundigheden en Eerder Verworven Competenties (EVC) van de Ervaringswerker.

Sinds 2007 zijn de activiteiten van de vereniging in ons onderzoek gevolgd en gedocumenteerd. Ondanks haar kwetsbare positie en pionierskarakter is de vereniging op innovatieve wijze bezig om het netwerk bestaande uit ervaringsdeskundigen en belangenbehartigers te bestendigen. Naast de bevinding dat onderwijs- en ontwikkelingsmogelijkheden frequent ter sprake kwamen in plenaire- en kernteambijeenkomsten, is er behoefte aan betere opleidingsmogelijkheden binnen het reguliere HBO-onderwijs. Op initiatief van de voorzitter van de vakvereniging zijn een aantal vertegenwoordigers vanuit verschillende opleidingen en cliëntenorganisaties in het land samengekomen en hebben de Landelijk Denktank Opleidingen Overleg⁵ (LDOO) opgericht. Belangrijk onderwerp van gesprek betreft de mogelijkheden voor een toekomstig HBO-leertraject. De denktank beoogt een aanzet te geven voor (de legitimering van) een leerroute binnen het reguliere hoger sociaal agogisch onderwijs voor ervaringsdeskundigen. Vanuit het perspectief van de student is een dergelijke leerroute wenselijk om een passend en logisch vervolg te hebben na afronding van een MBO opleiding (BGE). Er zijn ook studenten die als ervaringskundige willen gaan werken en die toelaatbaar zijn voor het HBO-onderwijs. Deze groep kiest nu soms voor het MBO. Een speciaal leertraject kan een ontmoetingsplek en vrijplaats binnen het hoger sociaal agogisch onderwijs bieden voor studenten om ervaringen te onderzoeken en ervaringskennis en ervaringskundigheid te ontwikkelen.

Wetenschappelijke relevantie

Onderzoeken naar vormen van cliëntenparticipatie in de ggz zijn tot op heden in beperkte mate uitgevoerd. Praktijkgerichte vormen van onderzoek en in het bijzonder de emancipatoire varianten, lenen zich om onderzoek te doen naar de waarde van ervaringsdeskundigheid.

Migchelbrink (2007) wijst bij het doen van onderzoek op het belang zeggenschap over de eigen positie en behandeling van cliënten. Pogingen om de situatie te verbeteren zijn niet eenvoudig maar dienen wel te leiden tot competentieverhoging onder zowel cliënten als professionals.

Een barrière vormt nog altijd de gebrekkige status waar ervaringskennis mee kampt. Ervaringskennis is nog niet een volwaardig geaccepteerd kennisdomein met bijbehorende geldigheid. Ervaringen uit de praktijk, van de gebruikers zelf, vormen broninformatie voor coping- en overlevingsstrategieën.

In 'Ervaren en weten' (2005) schrijft Van Haaster over het toetsen van ervaringen. Hij stelt dat ervaringsdeskundigheid een effect van verwerking, reflectie over de ervaring behelst. Herkenning en erkenning zijn hierin voortdurend leidende principes. Hoewel de kennis in eerste instantie betekenisvol is voor het eigen leven en die van directe lot- of situatiegenoten, dient zij ook toetsbaar te zijn bijvoorbeeld middels evaluatieonderzoek.

Van Haaster heeft een eerste aanzet gemaakt om deze vorm van zo te typeren 'experience based knowledge' te duiden. Experience based is die ervaringsdeskundigheid en –kennis:

- Die gebruikt wordt door ervaringsdeskundigen en als 'waardevol' wordt herkend;
- Die gebaseerd is op de eigen ervaringen van de ervaringsdeskundigen;
- Die appelleert aan competenties om de kennis in te zetten voor derden (zoals het talig maken van gevoelsbelevingen);
- Die zich leent voor verschillende praktijken en sectoren;
- Maar die zich kan toespitsen op een specifiek gebied en in een gespecificeerde context;

Voor de wetenschappelijke onderbouwing van het herstelwerk en de uitwisseling van ervaringen is het Landelijk Herstelinitiatief (LHI) opgericht (Boevink & Dröes, 2005). Het LHI ontwikkelt en toetst een herstelprogramma met en door mensen met ernstige en aanhoudende psychiatrische aandoeningen en beperkingen. Het programma poogt marginalisering tegen te gaan en het zelfsturende vermogen onder deelnemers vergroten. Deelnemers wisselen ervaringen uit, bieden elkaar onderlinge steun, ontwikkelen ervaringskennis en dragen deze vervolgens weer aan anderen over. Mensen met psychische handicaps kunnen als deelnemer, cursist, groepslid, vrijwilliger of betaalde ervaringsdeskundige

⁵ In het LDOO zijn de volgende onderwijs- onderzoeksinstellingen en belangenorganisaties vertegenwoordigd: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie; Fontys Hogeschool Eindhoven; Hanze Hogeschool Groningen; Hogeschool van Amsterdam; Hogeschool Rotterdam; ROC Zadkine, Rotterdam; ROC Midden-Nederland, Utrecht; ROC Aventus, Apeldoorn/RIBW Oost Veluwe; Vereniging Anoksis, Utrecht; Centraal Belangen Bureau GGzE/Conquest, Eindhoven; Stichting De Boei, Eindhoven; Instituut Gebruikers Participatie en Beleid (IGPB), Amsterdam; Trimbos Instituut, Utrecht; Kenniscentrum Rehabilitatie en Herstel, Utrecht; Kenniscentrum Zelfhulp en Ervaringsdeskundigheid, Tilburg; Rinogroep, Utrecht; Vakvereniging voor Ervaringswerkers in&rondom de GGZ (VvE).

meedoen. Het LHI verricht een meerjarige effectstudie in Maastricht, Leiden, Apeldoorn en Utrecht naar de effectiviteit van de herstelprogramma's van HEE (Herstel Empowerment en Ervaringsdeskundigheid). Dit behelst zowel de herstelwerkgroepen, studiedagen 'herstel', cursus 'Begin Maken met Herstel' als trainingen 'Herstelondersteunende zorg'. Uitkomstmaten van het onderzoek zijn identiteit, vertrouwen in eigen geestkracht, beslissingen nemen), empowerment en een gevoel van verbondenheid.

Ook de BGE-opleiding in Rotterdam heeft recentelijk een onderzoek verricht, in samenwerking met het Trimbos-instituut naar de voordelen, valkuilen en belangrijke condities voor de inzet en scholing van BGE-ers (van Erp e.a., 2008). Doel van dit onderzoek was om meer inzicht te krijgen in de afstemming van de BGE-opleiding en de (leer)werkplekken van de BGE-ers. Naast literatuuronderzoek, vonden semi-gestructureerde interviews plaats met 12 BGE-ers en 10 BGE-studenten. Ook behelsde het onderzoek een groepsinterview met het BGE opleidingsteam en werden 7 ggz-teams betrokken in de analyse. Uit het onderzoek komt naar voren dat de BGE-opleiding goed aansluit bij het werkveld: de begeleiders hebben voldoende bagage meegekregen voor hun werk als begeleider en als ervaringsdeskundige. Echter, ggz instellingen blijken nog onvoldoende toegerust te zijn voor de komst van begeleiders met ervaringsdeskundigheid. De opleiding zelf kan nog verbeterd worden als het gaat om:

- Betere aansluiting op werksituaties door meer aandacht te besteden aan activiteitenbegeleiding en aan voorlichtings- en coachingsactiviteiten;
- Verbeterde inhoud van de opleiding door meer aandacht te besteden aan specifieke werkvelden, zoals verslavingszorg, dubbele diagnose, justitie en sociale wetgeving;
- Direct appel op het ontwikkelen van ervaringsdeskundigheid, dus vanaf de start van de opleiding inzetten en werken met vaste ervaringsdeskundige docenten

Ten tijde van deze rapportage worden de resultaten verwacht van het onderzoek naar de cliëntgestuurde cursus 'Herstellen Doe Je Zelf', een gerandomiseerd en gecontroleerd landelijk onderzoek naar de effecten op het herstelproces van deelnemers. Het onderzoek bestaat uit 3 metingen op 10 tot 12 locaties en de proces- en productanalyse van cursus- en wachtlijstgroepen, inzet van ervaringsdeskundige cursusleiders middels diverse interviews.

Internationale belangstelling

De beschreven ontwikkelingen in Nederland staan niet op zichzelf. De Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO) onderschrijft al jaren het belang van cliëntenparticipatie, en goed geëquipeerde ervaringswerkers.

De WHO stimuleert de participatie van cliënten, zowel individueel als in cliëntenorganisaties. Dit gebeurt bijvoorbeeld door de ontwikkeling van "Global Forum for Community Mental Health". Naar aanleiding van de Europese Ministers Conferentie in 2005, stelde de WHO een document op waarin het volgende beschreven staat:

'Involving service users and their families is an important part of the reform process. The evidence also demonstrates that the active involvement of people with mental disorders and their families improves the quality of services and care provided. They should also be actively involved in the development and delivery of education, to give mental health workers a better understanding of their needs' (WHO, 2005).

Een aantal organisaties, waaronder het Nederlandse Instituut voor Gebruikerparticipatie en Beleid (IGPB) nam het initiatief om ook op Europees niveau krachten voor verder professionalisering te bundelen met behulp van het zogenoemde Leonardofonds. Dit is het Ex-in project. Zij stellen:

Een steeds groter aantal opleidingsinstellingen, onderzoeksinstituten en hulpverleningsinstellingen probeert ervaringsdeskundigen in hun werk te betrekken. Dat leidt tot de gewaarwording van een aantal problemen. Bijvoorbeeld dat in veel gevallen de ervaringsdeskundigen, als gevolg van gebrek aan scholing en opleiding geen of weinig erkenning krijgen en geen erkende status hebben. Om het ervaringswerk te verbeteren, hun competenties en vaardigheden te verhogen, en ook om de goede condities te creëren voor een adequate functie en aanstelling met een bijpassend salaris, heeft de Ex- in groep besloten een curriculum te ontwikkelen dat de specifieke positie van ervaringswerkers en hun ambities en groeimogelijkheden weerspiegelt, als ook ingaat op de behoefte om bepaalde kennis en vaardigheden te leren.

3. Inventarisatie onderwijsaanbod voor ervaringswerkers

Onder de groep mensen met psychische problematiek in Nederland, is een groeiende kern ervaringsdeskundigen actief. Dergelijke ervaringsdeskundigen of ervaringswerkers (naar een term van Van Slooten & Van Bekkum, 2005) treffen we aan in verschillende sectoren. Zij werken in de hulpverlening, onderwijs, onderzoek en arbeidsreïntegratie. Naar schatting zijn er momenteel 250 ervaringsdeskundigen actief in GGz-instellingen in Nederland (Knooren & van Haaster, 2008).

Ervaringskennis wordt op vele manieren ingezet en educatie speelt hier een belangrijke rol. Onderwijs helpt vorm te geven aan ambities en toekomstperspectieven. Ook werkt het vormend en bouwt zodoende mee aan het professionaliseringsproces van zowel de ervaringswerker als de praktijk. Met het scholen van ex-cliënten die zich inzetten in de hulpverlening, wordt gewerkt aan legitimering van hun (para)professionele inzet. De wisseling van cliëntrol, naar volwaardig beroepskracht is een proces dat statusverhogend en empowerend werkt.

In het eerste deel van dit onderzoeksproject werd geconstateerd dat een ruime meerderheid (60% van de respondenten) in het verleden al een MBO- of HBO-opleiding gevolgd heeft. Desondanks is 35% niet (bij)geschoold voor het werk dat men verricht. Er zijn scholingsprogramma's in verschillende vormen (cursus, training, opleiding) ontwikkeld die dit hiaat trachten te dichten. Vanuit de cliëntbeweging betreft dit dikwijls cursussen, waaronder 'Herstel Empowerment en Ervaringsdeskundigheid' (Boevink c.s., 2002), 'Herstellen doe je zelf (de Laat, 2006) en 'Werken met eigen ervaring' (Basisberaad Rijnmond). In deze leertrajecten wordt 'herstel' als belangrijk principe in het ontwikkelen van ervaringsdeskundigheid aangewend en wordt de opgedane ervaringsdeskundigheid al dan niet direct benut in de praktijk. Deze drie zijn de meest bekende en oudste onderwijsvarianten in cursusvorm voor ervaringsdeskundigen. Hieronder volgt een toelichting op de verschillende cursus-, opleiding-, en trainingsvormen .

Cursussen

HEE staat voor 'Herstel Empowerment en Ervaringsdeskundigheid' en betreft op maat gesneden herstelprogramma's en ontwikkelingstrajecten. Een dergelijk traject behelst een reeks van activiteiten en werkwijzen gericht op het creëren van gelegenheid voor mensen met psychische handicaps om hun herstel ter hand te nemen, hun eigen kracht te ontdekken, aan te wenden en ervaringskennis te ontwikkelen en over te dragen. Daarmee is een HEE-programma niet dwingend, maar voorwaardenscheppend. Een programma bestaat uit een samenstelling van één of meerdere van de volgende onderdelen:

- Herstelwerkgroep(en)
- Studiedag(en)
- Cursus(sen)/modules, zoals 'begin maken met herstel' en 'herstelbenadering voor hulpverleners'
- Workshop(s), zoals 'verhalen maken en presenteren' en 'empowerment'
- Intervisie en visitatie activiteiten

De achterliggende gedachte is dat het programma individuele herstelprocessen in gang zet en bevordert, bijdraagt aan betekenisvolle en volwaardige participatie in de samenleving en de deelnemers een krachtige stem geeft als stakeholders van het zorgaanbod.

Het programma wordt inmiddels in diverse variaties in ggz-instellingen in het hele land uitgevoerd. Het HEE-team, een landelijk team van ervaringsdeskundigen, werkt daarvoor samen met lokale cliëntenorganisaties, professionals en managers.

Cursussen worden geïnitieerd op geleide van vragen uit het werkveld. Op deze wijze kunnen ze worden vormgegeven naar inzicht van de betrokkenen. Er wordt doorgaans een werkgroep van actieve (oud-)cliënten geformeerd. Zij zetten zich vrijwillig in. Een projectleider/coördinator houdt ter voorbereiding op de cursus eerste gesprekken binnen de organisatie om draagvlak en bijstand te vinden. Hiermee worden het management en werkers op de praktijkvloer gesensibiliseerd. Twee cursusleiders begeleiden de groep cursisten en fungeren als aanspreekpunt. Cliënten worden in hun rol als cursist om actieve input gevraagd. Er worden ervaringsdeskundige gastdocenten gevraagd in het HEE-traject een bijdrage te leveren.

Pijlers van het HEE-programma zijn (Boevink & Dröes, 2005):

- Met anderen communiceren over ervaringen die tot dan toe alleen zijn ondergaan
 - Afstand nemen van ervaringen en erop reflecteren (het eigen verhaal maken)
 - Van een ik-verhaal een wij-verhaal (ervaringsverhaal) maken
 - Het ervaringsverhaal bruikbaar maken voor kennisoverdracht aan medeciënten, studenten en professionals
- In de afgelopen zeven jaar heeft HEE op 25 verschillende locaties binnen verschillende regio's en instellingen trajecten weten te initiëren. Het HEE-team bestond in 2008 uit 55 ervaringsdeskundigen (Boevink, 2008) .

Uit eerdere evaluaties van één van de HEE-trajecten (de Laat, 2006 in Passage Cahier 'Herstel, Empowerment en

Ervaringsdeskundigheid ') blijken de georganiseerde bijeenkomsten van de werkgroepen intensief en soms ook confronterend te zijn. De deelname wisselt, maar met de aanwezigen wordt gaandeweg een toenemende bewustwording van het eigen herstelproces geactiveerd. Er leeft vooral behoefte om uit te wisselen over dagelijkse gespreksthema's in relatie het cliëntperspectief. Het vormgeven van rollen (cursusleider, gastdocent en cursisten) en uitkristalliseren van bijbehorende omgangsvormen en verantwoordelijkheden heeft tijd nodig.

'Herstellen doe je zelf' (HDJZ) betreft een traject waarmee de eigen kracht van cliënten wordt aangeboord. Middels deze cursus wordt gepleit voor zelfregie bij de cliënt, waarbij onderlinge (h)erkenning centrale principes vormen. De cursisten staan stil bij hoe (tevreden) ze op verschillende leefgebieden van hun leven zijn. De cursus 'Herstellen doe je zelf' is ontwikkeld door cliënten van het ggz-platform Midden Brabant in 1996. Het werd op meer dan twaalf verschillende plaatsen in Nederland geïntroduceerd en is inmiddels drie jaar lang met wetenschappelijk onderzoek gevolgd. Het onderzoek richt zich op de effecten van het herstelproces van deelnemers. Tussentijdse resultaten wijzen uit dat cursisten vooral leren hoe ze doelen moeten stellen teneinde eigen actor in hun herstelproces te zijn. Er zijn aanwijzingen dat ze beter weten om te gaan met hun aandoening en er gunstige effecten zijn op het vlak van sociale contacten (Kenniscentrum Zelfhulp en Ervaringsdeskundigheid 2008).

'Werken met Eigen Ervaring' (WMEE) werd ontwikkeld door een groep van ervaringsdeskundigen in samenwerking met het basisberaad Rijnmond en stichting Rehabilitatie '92. De cursus leert deelnemers hun eigen ervaringen te gebruiken om anderen te ondersteunen. Het geleerde kan in verschillende functies ingezet worden. Hierbij kan gedacht worden aan individuele advisering (consulentfunctie), het geven van voorlichting of trainingen, het deelnemen aan een cliëntenraad of het opzetten van cliëntgestuurde initiatieven.

In het eerste deel staat 'het eigen verhaal' centraal. De deelnemers wisselen onderling hun ervaringen als cliënt uit om ervaringskennis op te bouwen. Vervolgens wordt actief gefocust op het inzetten van ervaringskennis in werksituaties. Hiertoe worden ervaringsdeskundige gastdocenten uitgenodigd om iets over hun werk te vertellen. Tot slot worden vaardigheden geoefend die nodig zijn om te werken met eigen ervaringen.

De cursus wordt inmiddels op drie locaties in verschillende delen van het land, aangeboden. In Rotterdam draait de cursus 2 tot 4 keer per jaar en stroomt naar schatting 10% van de cursisten door naar de SPW-BGE opleiding van ROC Zadkine.

Beroepsopleidingen

Het eerste initiatief in het scholen van ervaringsdeskundigen voor een reguliere functie van (assistent)begeleider op MBO-niveau, ontstond in 1993. Stafmedewerkers van de Stichting Overlegorgaan Geestelijke Gezondheidszorg Rijnmond gaven in samenwerking met Stichting PameijerKeerkring en BAVO centrum voor psychiatrie het startschot voor de GOAL-opleiding (Groepsleiding Opleiding Arbeidsplaats Loopbaanbegeleiding). Deze opleiding was in feite een eerste erkend leertraject voor ex-cliënten die gebruik leren maken van hun ervaringsdeskundigheid in (assistent)begeleiderfuncties. Het nevendoeel was te onderzoeken onder welke condities en met welke aanpak het voorbereiden van (ex-)cliënten voor een plek op de arbeidsmarkt, het meest succesvol zou verlopen.

De leerroute bestond aanvankelijk uit een éénjarige traject bestaande uit een theoretisch, een praktijk- en een onderdeel loopbaanbegeleiding. Deelnemers troffen elkaar een keer per week tijdens een opleidingsdag. In 'een beroepsopleiding voor ervaringsdeskundigen' stelt Bassant-Hensen (1999) dat het succes van de GOAL-opleiding bepaald wordt door de mate waarin het lukt bondgenootschappen te sluiten tussen deelnemer, docent/praktijkbegeleider, de organisatie, het team en de maatschappelijke context/arbeidsmarkt.

In 1996 wordt het initiatief ondergebracht bij het ROC Zadkine in Rotterdam. Vanaf 1998 groeide de opleiding zowel in studentenaantal als in medewerkers, waarna in 2001 de vraag ontstond naar erkenning middels een diploma bij het behalen van het traject. In antwoord daarop vond men aansluiting bij de SPW-opleiding. De 1-jarige GOAL werd aangepast aan het eerste jaar van het reguliere SPW programma. Na dit eerste jaar is er de mogelijkheid om het tweede en derde jaar van de reguliere SPW opleiding te volgen.

Omdat na enige tijd bleek dat de ervaringsdeskundigheid in het gedrang kwam en botste met de cultuurverschillen tussen de GOAL en de reguliere SPW opleiding, werd in 2004 gestart met een eigen curriculum: de SPW-BGE (Begeleider in de GGz met Ervaringsdeskundigheid). Hierin is naast het reguliere opleidingsstramien, extra aandacht voor psychopathologie, wordt groepsgewijs supervisie geboden en is er uiteraard ruimte voor het ontwikkelen van ervaringskunde. De opleiding is ingedeeld in een voortraject van 6 maanden (met o.a. assessment, portfolio en inventarisatie van EVC's (Eerder Verworven Competenties), een middentraject van een jaar en een eindtraject met individueel maatwerk. In dit eindtraject wordt gewerkt aan verdieping en het onderzoeken van de individuele mogelijkheden tot doorstroming naar werk en eventueel vervolgonderwijs. Een belangrijk onderdeel tijdens de hele opleiding is uiteraard hoe de student als beginnend professional omgaat met de ontwikkelde ervaringsdeskundigheid.

Het voorbeeld van GOAL vond navolging op andere plaatsen in het land. om te voorzien in een groeiende vraag. Zo werden in de loop van de jaren in Amsterdam, Utrecht (maart, 2007), Apeldoorn (september 2007), Eindhoven (september 2008) en vanaf maart 2009 ook Amsterdam vergelijkbare opleidingstrajecten gestart. De SPW-BGE in Rotterdam zal vanaf september 2009 de overstap maken naar een driejarig opleidingstraject. De bestaanszekerheid en positie van de SPW-BGE in Utrecht is ten tijde van dit schrijven wankel geworden wegens financiële tekorten bij het regionaal opleidingscentrum waar de opleiding is ondergebracht.

Ook in Eindhoven kampt de opleidingsroute met bestaansonzekerheid wegens de geringe aantallen studentenpopulaties. De opleiding in Eindhoven startte in 2008 met een groep van 10 studenten, waarvan nu slechts de helft over is. Studenten vallen om uiteenlopende redenen af. Door deze geringe studentenaantallen wordt overwogen de populatie te verspreiden in groepen die de reguliere SPW opleiding volgen. Hiermee ontstaat echter het risico dat het eigene van de ervaringsdeskundigheid verwatert.

In samenwerking met ggz-instellingen in de regio's bieden de vier opleidingcentra scholing en arbeidsmarktperspectieven aan deelnemers met ervaring als cliënt in de ggz. De beroepsopleiding richt zich op de functies van:

- (assistent-)begeleider in de sociale psychiatrie en psychiatrische rehabilitatie;
- dienstverlening verstandelijk gehandicapten en op functies binnen cliëntenorganisaties van de ggz.

Zowel opleiders als studenten geven inmiddels te kennen behoefte te hebben aan een HBO variant. Ook uit onderzoek van het Trimbos (Van Erp, 2008) komt die behoefte tot uiting. Een tweetal Hogescholen beantwoorden aan deze vraag en ontwikkelen een HBO opleiding, te weten Hogeschool Fontys, sociale studies (vanaf september 2009) en Hogeschool Windesheim. Bij de laatste is gekozen voor een 3-jarig verkort deeltijdtraject dat bedoeld is voor studenten met minimaal een aan SPH-verwant MBO-diploma (bijvoorbeeld SPW) die een baan hebben binnen de verslavingspsychiatrie. Onder de vlag van de GGZ-agoog CROHO SPH/MWD) is een specialisatie ervaringwerker verslavingszorg gestart sinds 2008.

Post-HBO Trainingen

Naast de cursussen en MBO-opleiding, is er een arsenaal aan trainingen op HBO-niveau ontwikkeld voor ervaringsdeskundigen. Zo startte de zogenoemde TOED-opleiding in 2001, dankzij een samenwerkingsverband van het

cliëntenbelangenbureau ggz Eindhoven, het Instituut voor Gebruikersparticipatie en Beleid (IGPB) en de Fontys Hogeschool Sociale Studies. In het opleidingstraject staat het transformeren van ervaring naar ervaringskennis en deskundigheid centraal. Daarnaast wordt aandacht besteed aan het onderzoek naar eigen kwaliteiten van de cursist en het werken aan specifieke functie-eisen. Het doel van de TOED-opleidingen is om cliënten die ervaring hebben in het cliëntenwerk in staat te stellen zich hierin verder te professionaliseren.

Deelnemers worden opgeleid voor nieuwe functies, maar ook reeds bestaande (soms vrijwilligers maar in toenemende mate betaalde) functies. Het gaat om informatie- voorlichting en advieswerk, support en zelfhulp, activiteiten- en woonbegeleiding, werk in rehabilitatie-, crisis- en act-teams, en werk (bv als mentor) in een klinische setting. Een voorzichtig opkomende trend is het werken op beleid- of managementniveau binnen de GGz, zoals ervaringsdeskundig lid Raad van Bestuur of (dual) manager met ervaringsdeskundigheid. Het basisprofiel van de training bestaat uit twee onderdelen: in het ene deel wordt cliëntenparticipatie onder de loep genomen en in het andere deel staan de eigen capaciteiten en toekomstwensen centraal. Na de basis cursus zijn er vier verschillende vervolgcursussen te volgen, waarbij deelnemers een rol als trainer, onderzoeker, consultant en manager leren te beoefenen.

Sinds 2006 heeft Zorgbelang Groningen in samenwerking met de Hanzehogeschool Groningen een variant op de TOED ontwikkeld, genaamd de GOED (Groninger Opleiding Ervaringsdeskundigheid). Dit traject spitst zich toe op de ontwikkeling 'Van Ervaring naar Ervaringsdeskundig' en is bedoeld voor mensen die in hun leven te maken hebben (gehad) met een lichamelijke of psychische beperking. Gedurende de training worden deelnemers in staat gesteld om, voortbouwend op de ervaringskennis die zij hebben opgedaan in het leren leven met een beperking, zich verder te ontwikkelen tot ervaringsdeskundigen. Centraal staat de empowerment van deelnemers. Het traject bestaat momenteel uit een basis cursus en vier vervolgcursussen. Van de vervolgcursussen is de cursus 'Ervaringsdeskundigheid in Voorlichting' gericht op het geven van voorlichting en onderwijs. In de vervolgcursus 'Coachen van Herstel' leren deelnemers anderen te helpen en te ondersteunen bij het vinden van hun weg naar herstel. De vervolgcursus 'Ervaringsdeskundigen en Onderzoek' geeft de deelnemers een basisscholing in het opzetten, ontwerpen en uitvoeren van praktijkonderzoek. Daarnaast wordt ook aandacht besteed aan andere manieren waarop ervaringsdeskundigen betrokken kunnen zijn bij praktijkonderzoek. De vervolgcursus 'Ervaringsdeskundigheid in Beleidsbeïnvloeding en Belangenbehartiging' richt zich op het functioneren van ervaringsdeskundigen in vertegenwoordigende functies of adviesraden.

Bij Hogeschool Windesheim is binnen de kaders van de reguliere opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening een variant 'ggz-agoog ervaringsdeskundige Verslavingszorg' van start gegaan. Dit traject is in 2006 van start gegaan. Studenten ontvangen een aantekening als ggz-agoog als verbijzondering op het reguliere afstudeertraject. Zo volgen zij náást het tweejarige majorprogramma van de School of Social Work, de volgende vier onderdelen: Minor Psychiatrie en Verslaving, jaarstage in de ggz (inclusief Verslavingszorg), een onderzoek of project gericht op psychiatrie en/of verslaving en specifieke modules in het majorprogramma.

Aan het einde van dit hoofdstuk volgt een overzicht van het huidige educatieaanbod (2008) voor kandidaat-ervaringsdeskundigen. Deze inventarisatie is niet uitputtend, maar concentreert zich op de opleidingen en trainingen waarmee relatief langere tijd ervaring is opgedaan-, waarover voldoende informatie ter beschikking is en/of welke op verschillende plaatsen in het land aangeboden worden⁶.

Het aanbod aan cursussen is veruit het breedst en divers ontwikkeld. Een aantal van de cursussen wordt gegeven in ggz-organisaties en zijn in die zin context- en situatiegebonden. Dikwijls heeft een groep actieve cliënten zich ingezet om de cursus op poten te zetten binnen de instelling. Er gaat in die gevallen meestal een specifieke maar ook gedeelde behoefte vooraf. De cursussen en trainingen zijn veelal ontwikkeld door ervaringsdeskundigen, al dan niet met professionele ervaring (paraprofessionals). Daarnaast wordt er steeds intensiever samenwerking gezocht met reguliere MBO- en HBO-onderwijsinstellingen.

Recent onderzoek bij de beroepsopleiding in Rotterdam wijst uit dat het wenselijk is bij de SPW-BGE vaker ervaringsdeskundige docenten in te zetten (*bron vermelden*)

Wat opvalt aan deze cursussen, trainingen en opleidingen, is dat het uitwisselen van ervaringen tussen deelnemers met verschillende vormen van psychische problematiek en achtergronden centraal staat. Ook wordt aandacht besteed aan hoe het managen van contacten met de hulpverlening en het regie voeren over de eigen hulpvraag. Ongeacht de

⁶ Trainingen en cursussen die hierboven buiten beschouwen gelaten zijn, zijn onder meer:

Opleiding 'GEO', ofwel GGZ-ervaringsagoog (IGPB, Anois, Hogeschool van Amsterdam, Jellinek/Mentrum en Roads), 'Herstelbenadering door hulpverleners' (HU/SBWU Utrecht) 'Basistraining ervaringsdeskundigheid' (Anois), Cursus 'Voorwerk' (GGZE), Cursus 'Samen deskundig' (Steunpunt GGZ Utrecht), Cursus 'Cliënten trainen hulpverleners' (GGZe/Fontys), Cursus 'Train de trainer', Training in bejegening aan hulpverleners, de toelidingscursus 'Estrade' (RIBW Oost Veluwe & ROC Aventus).

kwetsbaarheid, wordt steun gevonden en ervaringskennis ontwikkeld ten einde deze in te zetten voor cliënten die aan het begin van hun herstelproces staan, professionals en studenten. Dergelijke inzet draagt bij aan volwaardige maatschappelijke participatie en aan een herstel georiënteerde zorg- en ondersteuningsvisie.

Bij de weergegeven onderwijsvarianten valt ook op dat dikwijls allianties gesloten worden tussen regionale cliëntenorganisaties, landelijke kennis- en onderzoeksinstituten (waaronder het Trimbos-instituut, Instituut voor Gebruikers Participatie en Beleid & Kenniscentrum Zelfhulp en Ervaringsdeskundigheid) en diverse ggz en rehabilitatiecentra. Opvallend hierbij is dat onder de laatstgenoemden met name de regionale instellingen voor beschermd wonen actief zoeken naar hedendaagse vormen van cliëntparticipatie. Eén van de oudste voorbeeldinitiatieven is Bureau Herstel. Sinds 2004 zet een groep van minimaal vijf ervaringsdeskundigen zich in. Zij zijn in dienst van de Stichting Beschermd Woonvormen Utrecht en hebben als doel begeleiders te leren werken met de herstelbenadering. Zo worden themabijeenkomsten en zelfhulpgroepen voor cliënten georganiseerd. Ook worden studiedagen gehouden voor zowel professionals als cliënten. Bureau Herstel werkt samen met het Trimbosinstituut. In juni 2004 ontving Bureau Herstel de eerste prijs van de Alliantie van RIBW's.

Educatieaanbod voor ervaringsdeskundigen, situatie Nederland 2008-2009

	SPW-BGE Sociaal Pedagogisch Werk	TOED	GOED	HDJZ	WMEE	HEE
Type (O/T/C)	Beroepsbegeleidende Opleiding	Training	Training	Cursus	Cursus	Cursussen en werkgroepen
Sinds	2004 (in vervolg op GOAL- opleiding vanaf 1993)	2001 (in Eindhoven)	2006 (in Groningen)	1996	2003 (in R'dam)	2002
Locaties huidige aanbod	Rotterdam Utrecht Apeldoorn Eindhoven Amsterdam/Haarlem (in voorbereiding)	Eindhoven Amsterdam	Groningen	Almelo, Eindhoven,Utrecht, Groningen, Tilburg, Rotterdam, Kloetinge, Hoorn, Breda, Heerenveen, Hengelo, Tiel	Rotterdam, 's Hertogenbosch, Alkmaar (en afwisselende nevenlocaties Den Helder, Schagen, en Hoorn)	Wisselt afhankelijk van vraag, o.a. Utrecht, Maastricht, Leiden, Apeldoorn
Erkenning	Kwalificatie 'Maatschappelijke zorg, niveau 4' (voorheen SPW-4)	Certificaat post-HBO	Certificaat	Certificaat	Certificaat	?
Gevolgd met onderzoek?	Ja, op locatie Rotterdam is een onderzoek o.l.v. het Trimbos uitgevoerd (2008) Eerder werd de GOAL- opleiding met onderzoek gevolgd (1998).	nee	Ja, evaluatieonderzo ek door Lectoraat Rehabilitatie Hanze Hogeschool Groningen (2008)	Ja, wetenschappelijk onderzoek door Zon MW, Universiteit van Tilburg & Trimbos Instituut (nog lopend)	nee	Ja, effectonderzoek naar herstel bij vier proefimplementaties (nog lopend)
Duur	2 jaar waarin 80 opleidingsdagen van 7 uren en een supervisietraject van 45 uren (1 opleidingsdag en 19 uren stage p.wk)	14 bijeekomste n in 14 weken (één lesdag per week)	12 bijeenkomsten van 3 uur	12 bijeenkomsten van 2 uur Drie maanden na afloop is een terugkombijeenkomst	12 lessen van 3 uur	Varieert, bv. 5 bijeekomsten van 2 uur

	SPW-BGE	TOED	GOED	HDJZ	WMEE	HEE bv. Begin maken met herstel/Herstel en rehabilitatie
Instroomeis/ startkwalificatie	Vmbo diploma (Theoretische leerweg, de kaderberoepsgerichte leerweg of de gemengde leerweg). Drie vakken op C niveau, waaronder Nederlands. Diploma Mavo of overgangsbewijs van 3 naar 4 havo of vwo. Relevante werkervaring in de praktijk van de ggz. Eigen ervaring als cliënt van de ggz. Minimum leeftijd 18 jaar.	Ervaring met werken in een cliëntorganisatie. Voor de kopmodules geldt toelating na volgen van basiscursus of eerder verworven competenties zoals cursusleiding van HDJZ of WMEE.	Toelatingsgesprek Voor de vervolgmodes geldt toelating na volgen van basiscursus, met uitzondering van de vervolgcursus 'Ervaringsdeskundigheid in onderwijs en bij voorlichting'.	Minimaal 18 jaar	Oriënterend gesprek	
Curriculum onderdelen/ Leerlijnen	Basis sociale wetenschappen (1); Psychopathologie (2); sociaal emotionele vaardigheden en interactievaardigheden met cliënten (3); methodische en organisatorische vaardigheden (4); begeleidingsvaardigheden in wonen en/of dagbesteding (5); cliëntenparticipatie (6) rehabilitatiebenadering (7); supervisie en intervisie (8); herstelconcept HEE en reflectie op eigen herstelproces (9).	Ontwikkelen van ervaringsdeskundigheid op basis van reflectie (1). Agogische vaardigheden (2) en theorie over cliëntenwerk, cliëntenpraktijken en praktijken van cliëntenorganisaties (3).	Het eigen verhaal / de eigen ervaringen(1); Ontdekken van je kwaliteiten / sterke kanten (2); Bewust omgaan met ervaringsdeskundigheid (3).	Kennis en begrip over herstel vergroten (1); Herstelervaringen met anderen delen (2); (H)erkenning en steun ervaren (3); Meer grip krijgen op eigen situatie en toekomst door het opdoen van vaardigheden en het hervinden van kracht(4); weerbaarder worden (5); Zicht krijgen op medezeggenschap (6).	Deelnemers wisselen onderling hun ervaringen als cliënt uit (1); Werksituaties (2); Deelnemers oefenen de benodigde vaardigheden om functioneel te kunnen werken met eigen ervaringen (3).	HEE organiseert naast voorlichting aan cliënten, ook herstelwerkgroepen, studiedagen 'herstel', cursussen 'begin maken met herstel en trainingen 'herstelondersteunende zorg'.

	SPW-BGE	TOED	GOED	HDJZ	WMEE	HEE bv. Begin maken met herstel/Herstel en rehabilitatie
Afstudeerprofiel en/of vervolgvarianten	Woonbegeleiding of activiteitenbegeleiding	Er zijn vier vervolgcursussen (KOP-modules): Trainingsvaardigheden (1); Voorlichting-informatie, advies/consulent (2) Kwaliteitstoetsing/onderzoek (3) Sociaal ondernemen / management vanuit cliëntperspectief (4)	Er zijn 4 vervolgcursussen: Ervaringsdeskundigheid in onderwijs en bij voorlichting (1); Verdieping Ervaringsdeskundigheid en Herstelondersteuning (2); Coachen van Herstel (3); Ervaringsdeskundigheid en Onderzoek (4)	-	-	-

4 Inzet van ervaringsdeskundigheid in onderwijssettings

Bevindingen uit een inventarisatie

In 2008 heeft het Kenniscentrum Sociale Innovatie een inventariserend onderzoek gehouden onder een groep mensen die op verschillende manieren betrokken waren bij (de inzet van) ervaringsdeskundigheid in onderwijssettings. In totaal werd een groep van 35 respondenten bereikt. Het betrof: 18 (oud)studenten, 11 cursusleiders/trainers en docenten onder wie zes ervaringsdeskundigen, en 6 gastdocenten/trainers die zich bezighouden met cursussen of trainingen voor ervaringsdeskundigen.

(Oud)studenten volg(d)en de GOED (9), WMEE (5), SPW-BGE (4) en andere trainingen of cursussen, waaronder HDJZ, Samenwerken aan Herstel en Samen Deskundig. Sommige studenten hebben meerdere trainingen en/of cursussen gevolgd om hun ervaringsdeskundigheid naar ervaringskennis en ervaringskunde om te leren zetten. Motieven om dergelijke leertrajecten te volgen, betreffen het geven van voorlichting en werken aan preventie; het uitwisselen van ervaringen om van te leren; het verwerven van (meer) autonomie en het positief ombuigen van een ingrijpende ervaring. Ondanks dat het volgen van een cursus, training of opleiding het nodige oplevert, wordt een dergelijke inspanning door één derde als belastend ervaren. Volgens (oud)studenten zijn de opleidingen nauwelijks selectief aan de voordeur. Instroomeisen ontbreken of zijn zeer laagdrempelig, waardoor studenten in de loop van hun traject alsnog geconfronteerd worden met gering zelfmanagement.

De inzet van ervaringsdeskundigheid in onderwijssettings wordt door studenten met name gewaardeerd omdat er tegenwicht kan worden geboden bij stigmatiseringsprocessen. Zo vooronderstellen de respondenten dat er bij ervaringsdeskundigen meer ruimte is voor het nuanceren van de positie van en dialoog met cliënten.

De betrokken cursusleiders/trainers en docenten zien een uitdaging in het uitdragen van waarden zoals respectvolle bejegening en empowerment van kwetsbare groepen. Ze geven aan dat het met name gaat om het bieden van begeleiding in het proces van ervaring naar ervaringskunde. Ervaringsdeskundigheid draagt bij in de praktijk bij aan kwaliteitszorg. Specifiek voor gastdocenten is het delen van ervaringen een betekenisvol element in het leertraject. Ook wordt waarde gehecht aan het inzichtelijk maken van de belevingswereld van een cliënt en diens gang door de hulpverlening.

Knelpunten die met name in de MBO-opleidingen naar voren komen, zijn a) de grote verschillen in startniveaus onder studenten en de diversiteit in problematiek, b) het ontbreken van een beroepsprofiel voor ervaringsdeskundigen. Studenten die de BGE variant volgen, worden opgeleid tot SPW-ers met een 'surplus'. De aansluiting met de vraag van het veld is verschillend. Hoewel er een aantal instellingen zijn die actief beleid voeren om ervaringsdeskundigen aan te trekken, zijn er ook instellingen die geen beleid hebben of dit afhouden. Kortom, er wordt in het veld verschillend aangekeken tegen (de inzet van) ervaringsdeskundigen.

Naast de bestaande TOED-trajecten, is er behoefte aan een meerjarig opleidingsstraject. Een ruime meerderheid van de respondenten (27) onderstreept het belang van een meerjarig MBO en HBO opleidingstraject voor ervaringsdeskundigen op HBO-niveau. Onder de huidige MBO- en TOED studenten bevindt zich een populatie die meer 'in huis' heeft. Ook zijn er onder de respondentengroep signalen opgevangen van oud-clieënten die een MBO-opleiding niet kiezen vanwege hun HBO opleidingsachtergrond. Op de plekken waar vraag is naar ervaringswerkers, gaat het dikwijls om vrij complexe situaties waar uiteenlopende belangen een rol spelen. Van ervaringswerkers wordt verwacht dat zij staande kunnen houden in dit krachtenveld. Een HBO-leertraject zou hier in een dergelijke behoefte kunnen voorzien.

5. Professionalisering van de ervaringswerker op HBO-niveau

Beroep in ontwikkeling

Het beroep 'Ervaringswerker' is een beroep in ontwikkeling. Dat betekent dat zich gedurende dat proces veelvuldig vragen voordoen die deels typisch horen bij vraagstukken die met professionalisering te maken hebben, dan wel horen bij de maatschappelijke verankering van het beroep in herkenbare kaders, zoals opname in een CAO, functiewaarderingsstelsel en belangenorganen. De VvE stelt zich onder meer op als (aankomend) beroepsvereniging. Binnen het domein van de crisishulpverlening en de wijk georiënteerde ggz zijn functieomschrijvingen voorhanden, zoals onder andere een functieprofiel voor een (F)ACT-werker. Het lijkt van belang dat er gedifferentieerd wordt tussen de inzet van ervaringswerkers op MBO- en HBO-niveau. Dit zal de komende jaren verder uitgewerkt moeten worden. In ons onderzoek hebben we een verkenning uitgevoerd naar aspecten die van belang zijn voor een goede inbedding in HBO-opleidingen.

Leerroute op HBO niveau

Uit de gehouden veldverkenning komt een sterke behoefte aan verdere professionalisering van ervaringswerkers op HBO niveau naar voren. Zowel onder de studentenpopulatie van de SPW BGE opleiding, als ex-cliënten die al een (gedeeltelijke) HBO kwalificatie hebben leeft de behoefte aan een HBO leertraject. Deze constatering wordt bevestigd wanneer gekeken wordt naar de plekken in het werkveld waar ervaringswerkers gevraagd worden. Het betreft dikwijls complexe hulpverleningscontexten.

Omdat het hier gaat om het professionaliseringsproces van een nieuwe beroepsgroep op HBO niveau, wordt allereerst stilgestaan bij het HBO niveau op zich en het bijbehorende professionaliseringsproces. In de bijlagen zijn een aantal kaderstellende documenten opgenomen die kunnen helpen om onderwijsprogramma's voor de toekomst uit te werken en kwalitatief te borgen.

De partners uit het eerder genoemde L.D.O.O. onderschrijven de ontwikkeling van een leerroute op HBO niveau. De deelnemers aan het overleg hebben de volgende argumenten geformuleerd:

- Er is vraag naar ontwikkelmogelijkheden voor ervaringsdeskundigen met potentieel (sommige studenten studeren onder hun niveau in het huidige aanbod. Een leerroute als deze geeft meer status en erkenning van niveau);
- Een dergelijke leerroute zou een empowerende werking hebben;
- Een dergelijke ontwikkeling biedt impulsen voor verdere ontwikkeling van dit kennisdomein (o.a. methodiekontwikkeling);
- De positie van ervaringswerkers in het veld verbetert.

De aanbeveling vanuit dit platform is om zonder overdaad aan onderzoek, deze route binnen het reguliere Hoger Sociaal Agogisch Onderwijs op de rails te zetten.

Wel zijn er nog veel discussiepunten en onduidelijkheden die betrekking hebben op de inrichting van deze route, aangaande competenties, het bewaken van het eigene van ervaringsdeskundigheid en instroomeisen.

Tevens wordt de ontwikkeling van het kennisdomein ervaringskennis als eigenstandig kennisgebied benadrukt. Binnen HBO dan wel universitair verband zijn de voorwaarden aanwezig om daar daadwerkelijk vorm aan te geven. Van belang is dat een HBO opgeleide ervaringskundige invloed kan uitoefenen op de verbetering van de kwaliteit van de dienstverlening aan cliënten.

Vanuit het samenwerkingsverband in het kader van het TOED traject tussen ggz Eindhoven /Fontys Hogescholen Sociale Studies en het Instituut voor Gebruikers Participatie komt een zelfde wens naar voren:

"Door deze ontwikkeling en het netwerk waarin we samenwerkten merkten we dat er veel behoefte was aan verdere scholing voor het ontwikkelen en inzetten van ervaringsdeskundigheid. En wel op diverse gebieden: in het cliëntenwerk zelf, voor het begeleiden van trainingen, het doen van onderzoek en kwaliteitstoetsingen vanuit cliëntenperspectief, voor voorlichting en consultwerk en voor het opzetten en runnen van cliëntgestuurde projecten en organisaties.

Per slot kan men van een op HBO niveau opgeleide verwachten dat hij/zij niet alleen bijdragen levert aan verbeteringen van de hulpverlening aan cliënten, maar zeker ook aan beleidsvorming, belangenbehartiging en ontwikkeling van het kennisdomein ervaringskennis." (Knooren, 2008)

Functioneren op HBO niveau

Vanuit het HBO opleidingsveld wordt met een aantal kaders gewerkt die bij een verdere professionalisering ingezet kunnen worden.

Alvorens contouren te schetsen voor een mogelijke leerroute is het van belang het HBO niveau nader te duiden. In het bijzonder hebben de zogenoemde Dublin-descriptoren een bijdrage geleverd in het onderscheiden van het niveau. Omdat deze sterk kaderstellend zijn voor te benoemen kwalificaties van HBO opgeleiden hebben we deze als bijlage toegevoegd.

In de kern komt het neer op competenties die een grote mate van complexiteit in zich bergen en waarvoor een beroepskracht nodig is die in sterke mate in staat is 'transfervaardig' te zijn. Reflectievermogen, zelfstandigheid en verantwoordelijkheid zijn typische eindkwalificaties van de HBO bacheloropleiding.

In de gehandicaptenzorg is momenteel een proces gaande om HBO kwalificaties beter te omschrijven, ook ter onderscheiding van MBO kwalificaties. Het Kenniscentrum Sociale Innovatie voerde vorig jaar hiernaar een onderzoek uit (Van Slagmaat, 2009). Het veld benoemt het HBO niveau in dit rapport als volgt:

- Een HBO'er is in staat te schakelen tussen micro-, meso-, en macroniveau.
- Een HBO'er is in staat zelfstandig te werken en keuzes te maken in (zeer) complexe situaties.
- Een HBO'er kan schakelen tussen theorie en praktijk en weet wetenschappelijke inzichten in te zetten
- Een HBO'er kan praktijkonderzoek uit voeren en hieraan een advies verbinden
- Een HBO'er kan transparant reflecteren voor de actie, tijdens en nadien, hierover communiceren en er van leren.
- Een HBO'er kan volgens plan coachen/begeleiden en is rolmodel.
- Een HBO'er kan leiding nemen in actuele maatschappelijke ontwikkelingen en processen aan te kunnen sturen en taken t.a.v. kwaliteitszorg op zich te nemen.
- Een HBO'er kan zijn eigen handelingsruimte bewaken en is in staat nieuwe competenties te ontwikkelen.

Uit dit onderzoek en uit eerdere evaluaties van Anoksis en de GOED-opleiding, zijn een aantal specifieke knelpunten aangetroffen waar het gaat om het opleiden van ervaringsdeskundigen op het beoogde functieniveau:

- De leerbaarheid van cursisten blijkt moeilijk in te schatten en voortdurende reflectieprocessen komen niet bij iedereen tot ontwikkeling;
- Het herkennen van eigen grenzen is overwegend moeilijk;
- De grote uitval tijdens de leertrajecten typeert een wisselende stabiliteit;
- Een beperkt probleem oplossend vermogen;
- De mate van concentratie wisselt;
- Geringe kritische input;

Hieruit kan worden opgemaakt dat een goede assessment vooraf noodzakelijk is en dat er structureel aandacht is voor het aangeven van eigen grenzen. Ook het trainen en ontwikkelen van vaardigheden ten behoeve van kritische reflectie en feedback zijn van belang. Daarnaast gaat het om het gefaseerd opbouwen van meningsvorming en het definiëren en het leren verschillende wisselende rol(perspectieven) te kunnen hanteren.

Vanuit de focusgroep bijeenkomst die ten behoeve van dit onderzoek eind 2008 plaatsvond, zijn nog een aantal specifieke vaardigheden onderstreept.

De ervaringswerker op HBO niveau:

- Weet toegepast onderzoek te doen, vooral ten behoeve van het vergroten van de kennis van herstelprocessen
- Kan projectmatig werken
- Heeft kennis van beleid, bestuur, management en ontwikkeltrajecten
- Beschikt over pioniers kwaliteiten.
- Kan prikkelend, agerend en vooral inventief (out of the box) denken.

Het valt op dat knelpunten onder (startende) ervaringswerkers te maken hebben met juist die kwalificaties die van HBO opgeleide krachten verwacht mogen worden. Het gaat om kennis en inzicht, toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming, communicatie en leervaardig zijn. Deze zijn onder andere beschreven in de zogenaamde Dublin indicatoren (zie bijlage 1) en o.a. in sociaalagogische beroepsopleidingen verder uitgewerkt zijn in competentiegebieden (bijlage 2).

In de hierna volgende paragrafen geven we weer wat op basis van de ervaringen van deelnemers en ontwikkelaars van de bestaande opleidingsinitiatieven in het leerproces van belang is.

Ruimte voor het eigen proces

In de meeste (bij)scholingstrajecten van ervaringsdeskundigen, van MBO tot Post HBO betreft, zijn een aantal basisprincipes terug te vinden. Het verwerken van pijn en trauma's is essentieel. Pas dan komt er ruimte om naar elkaars ervaringen te luisteren, overeenkomsten te zoeken, de context te benoemen waarin dit plaatsvindt, verschillen te onderkennen en woorden te kiezen die aan deze ervaringen en ervaringskennis recht doen. Belangrijk blijft om in het opbouwen van deze kennis contact te houden met het eigen verhaal en het intuïtieve 'niet-talige niveau'.

Elementen van waarde voor dit leerproces vormen, de veiligheid, erkenning en herkenning, recht van spreken, zelfrespect en ontdekken wat er collectief al aan kennis beschikbaar is.

Dit blijkt een duidelijk positieve invloed op herstelprocessen. Daarmee is er sprake van een positief parallelproces. De ervaring, opgedaan in het scholingstraject wordt ingezet in het herstelproces in ieders ggz praktijk.

In onderzoek uit het buitenland wordt dit bevestigd, zoals Haaster en Knooren beschrijven (2008).

Lotgenotencontacten en de betrokkenheid van ervaringsdeskundigen in de ggz hebben veel positieve effecten. Cliënten worden sterker, onderhouden hun sociale netwerken beter, ontwikkelen meer activiteiten, nemen meer verantwoordelijkheid, kunnen beter omgaan met hun problemen ('coping'), en krijgen hoop en vertrouwen. Bovendien merkt de hulpverlening het zelf ook wanneer daar meer ervaringsdeskundigen werken. Instellingen worden flexibeler en minder bureaucratisch, ze bieden de cliënten meer keuzen en meer concrete en praktische informatie en ze zijn meer gericht op persoonlijk en maatschappelijk herstel dan vanuit een medische benadering gebeurt (Davidson e.a., 2008).

Een zo normaal mogelijke onderwijsomgeving

Tevens is een belangrijke pré de opleiding te geven aan een gewone school, waar je jezelf als student ziet en andere studenten kunt tegenkomen. Hier dient ruimte te zijn voor het leerproces en het omvormen van levenservaring tot (handelings)kennis behorend bij het professioneel handelen. Het gaat om het leren een goede verbinding te maken tussen het persoonlijke en het professionele (verg. het model van persoonlijk-professionele hulpverlening van Wilken & Den Hollander, 1999)

Ervaringsdeskundige docenten, die aan de opleidingen deelnemen, beïnvloeden beeldvorming en kunnen op hun beurt als rolmodel fungeren.

Toekomstige positie van ervaringswerkers

Uit het eerste deelonderzoek verschijnt een zeer gevarieerd beeld van de functies en rollen van de huidige ervaringswerker in de ggz. De volgende typen toepassingskaders en bijbehorende functies kunnen onderscheiden worden:

Toepassings kader	Voorlichting, advies en psycho-educatie	Support en begeleiding in herstelproces naast de behandeling	Begeleiding tijdens behandeling
Functies	'Cliëntondersteuner' 'Gastdocent' 'Voorlichtings-medewerker'	'Medewerker herstel' 'Herstelcoach'	'Groepsleider' 'Pedagogisch medewerker' 'ACT-medewerker'
Rollen	Consulent Trainer Adviseur Voorlichter Kwartiermaker	Begeleider Coach Trainer	Begeleider Hulpverlener Co-therapeut

HBO functies worden in het functiewaarderingssysteem (FWG) van de ggz veelal ingedeeld in schaal 45 of hoger. Bij functiewaarderingsschaal 45 worden de volgende taakgebieden onderscheiden:

- Begeleiding en ondersteuning
- Voorlichting en consultatie
- Coaching en intervisie
- Kwaliteitszorg en innovatie
- Trainingen en cursussen

Uit het onderzoek '*Werken met begeleiders in de ggz met ervaringsdeskundigheid*' blijkt dat de meeste geïnterviewde respondenten binnen reguliere functies werkzaam zijn (Van Erp, 2008). Van een specifieke functieomschrijving is daarbij niet of nauwelijks sprake.

De oudste taakgebieden van de ervaringswerker zijn: het geven voorlichting, informatie en advies bij de cliëntenraden. Achtereenvolgens komt het ondersteunen van cliënten (supportwerk) en zelfhulp, functies in ambulante crisisteam, bij woonbegeleiding en consulentschap in opkomst.

Op de inzet te verbreden zijn nieuwe functies denkbaar, zoals gezondheidsbevordering – hoe om te gaan met medicatie, met opname en begeleiding bij het opbouwen van een eigen sociale positie, van werk zoeken en vinden. Een bijzonder voorbeeld is de wijze waarop bij ROADS, een regionale organisatie voor arbeidstoeleiding, dagbesteding en scholing in Haarlem, dualisering heeft plaatsgevonden en ervaringsdeskundige functies invoerden op alle niveaus, van werkvloer tot directie.

6. Samenvatting en beschouwing

Met dit tweede deelrapport is beoogd inzicht te geven in de stand van zaken met betrekking tot ervaringsdeskundigheid in de onderwijspraktijk.

Het levert een beeld op van een grote verscheidenheid aan ontwikkelde cursussen en trainingen in Nederland. Het gaat naast scholing en training aan (ex)cliënten om een rol als ervaringswerker te kunnen gaan vervullen, ook om de inzet van ervaringsdeskundigen bij scholing en deskundigheidsbevordering onder studenten en professionals.

Onze onderzoeksbevindingen laten zien dat er een eerste –voorzichtige- erkenning en status is van ervaringsdeskundigen die zich ontwikkelen tot mensen die gebruik maken van ‘experience based knowledge’ of getoetste ervaringskennis.

Uit de inventarisatie van scholingen, cursussen en trainingen blijkt dat op verschillende plekken in het land initiatieven vorm krijgen, zowel op initiatief van cliëntenorganisaties, als van ggz-instellingen en opleidingsinstituten. Dit proces gaat hand in hand met de herstelbeweging, waarin cliënten nadrukkelijk ruimte claimen voor hun ervaringen, wensen en behoeften. Deze staan ten dienst van verbeter- en verandertrajecten op beleids- en uitvoeringsniveau in de hulpverlening. Steeds staat hierbij het uitwisselen van ervaringen tussen deelnemers met verschillende vormen van psychische problematiek en achtergronden centraal. Enerzijds draagt deze uitwisseling bij aan de verwerking van de opgedane ervaringen, zowel met de eigen kwetsbaarheid als de neveneffecten die daaruit voortkwamen. Deze verwerking draagt bij, afhankelijk van kwaliteiten en capaciteiten van het individu, aan een basis die nodig is om als ervaringswerker te gaan werken. Inzet van ervaringsdeskundigen als (gast)docent of trainer draagt bij aan mentaliteitsveranderingen onder professionals en een discussie over de dominerende zorglogica binnen hulpverleningsinstanties.

Waar het gaat om daadwerkelijke opleidingen, is de meeste ervaring opgedaan met de Sociaal Pedagogisch Werk-BGE route. Binnen de bestaande structuren van deze opleiding wordt op MBO-niveau geëxperimenteerd met een beroepsvoorbereidend traject ten behoeve van werk in zorg en welzijnssector. Deze formule wordt gekenmerkt door een wat langer lopend tijdsbestek (2 tot 3 jarige trajecten) en is inmiddels kleinschalig uitgewerkt op vier plekken in het land. ‘De BGE opleiding’ is daarmee een bekend fenomeen geworden. Op HBO-niveau zijn voorsnog enkel apart gepositioneerde (trainings)trajecten gecreëerd om mensen met ervaringsdeskundigheid voor te bereiden op het werk in de (verslavings)psychiatrie. Koploper in dit opzicht is de TOED, waarmee reeds ruim 8 jaren ervaring is opgedaan door Fontys Hogeschool Sociale Studies in Eindhoven.

Er zijn voldoende argumenten om de professionalisering van ervaringswerkers op HBO niveau verder te ontwikkelen. Enerzijds is er behoefte onder mensen zelf om hun ervaringen om te zetten in kennis en kunde. Anderzijds blijkt uit onderzoek dat ondersteuning door ‘peers’ effectief is en dus een belangrijke vorm van hulpverlening is. Ten slotte is er in het veld een toenemende erkenning van de waarde van ervaringswerkers en daarmee samenhangende een toenemende vraag naar gekwalificeerde ervaringsdeskundige professionals.

Er dienen dus HBO opleidingsroutes binnen het reguliere sociaal onderwijs te komen die zowel de positie van de ervaringswerker bevorderen als het kennisdomein ervaringskennis mee helpen ontwikkelen. Deze opleidingsroutes dienen een voorbeeldfunctie te vervullen als het gaat om het omvormen van kwetsbaarheid naar kwaliteiten. Het is van belang de kwetsbaarheid niet slechts te zien als functiebeperking maar als eigenheid en deze zodanig te in te zetten. Dit zou onder meer kunnen worden vertaald naar fysieke plekken (niches) om ‘op verhaal te komen’. Met klem wordt steeds, vanuit de herstelbeweging, de VvE en de huidige opleidingen voor ervaringswerkers gepleit voor het bewaken van aandacht voor het eigen proces als startpunt van de leerprocessen. Dat dient dan ook in een HBO onderwijsmodel goed zichtbaar terug te komen.

Het competentieprofiel voor de ggz-agoog, en specifiek het analyse-instrument om het niveau van competenties vast te stellen is als format, in dit verband goed bruikbaar om een eigen profiel voor de leerroute Ervaringsdeskundigheid op HBO te ontwikkelen (Visser, 2009). Het combineert HBO competenties met de sociaal agogische componenten van de ervaringskundige en de noodzakelijke ruimte voor het opbouwen van

ervaringskennis vanuit eigen ervaringen⁷. Per slot van rekening gaat het om het deskundig kunnen gaan werken met en vanuit het kennisdomein ervaringskennis. Zoals Knooren (2008) het formuleert: er moet in deze leerroute gelijkwaardigheid zijn tussen drie kennisgebieden namelijk wetenschappelijke/theoretische kennis, praktijkkennis van (regulier geschoolde) professionals en ervaringskennis van cliënten en ervaringsdeskundige professionals (ervaringswerker).

Vanuit het LDOO is in november 2008 een werkgroep van start gegaan die een document aan het uitwerken dat gebruikt kan worden als een kader voor HBO leerroutes ervaringsdeskundigheid. De eindpublicatie wordt binnenkort verwacht (Haaster e.a., 2009).

De ontwikkeling van HBO-opleidingstrajecten dient hand in hand te gaan met de ontwikkelingen in het veld. Een belangrijke vraag hierbij is of de inzet van ervaringswerkers binnen bestaande traditionele opleidings- en beroepskaders moet plaatsvinden, of juist daarbuiten. De vraag is of aansluiting bij de traditionele beroepsstructuur van professionals die werkzaam zijn in de ggz, het proces van professionalisering van de ervaringswerker belemmert dan wel bevordert. Om goed aan te sluiten, en een positie op de arbeidsmarkt te verwerven is het op een goede wijze invoegen of aansluiten wel belangrijk. Tegelijkertijd wordt er vanuit herstelbeweging een eigen taal ontwikkeld. De herstelbeweging wordt gekenmerkt door het herkennen van de kracht van de eigen ervaring en de daarbij behorende verhalen. Deze kracht mag niet verloren gaan door aanpassing of inpassing binnen reguliere opleidings- en beroepskaders. Kortom, er moet een goede verhouding gevonden worden. Hierbij is (vervolg) onderzoek naar de kernelementen van ervaringskennis en ervaringskunde van belang, omdat dit kan helpen tot een goede verhouding te komen. Daarnaast is de ontwikkeling van een goede 'body of knowledge' van belang omdat deze de basis vormt van de opleidingen.

⁷ Het analyse instrument ggz-agoog is op aanvraag verkrijgbaar.

Literatuurreferenties

- *Publicaties*

Basant-Hensen, M (1999) Een beroepsopleiding voor ervaringsdeskundigen. In: Maandblad Geestelijke Volksgezondheid nr. 7/8

Bennink H (2008). "Op weg naar professioneel meesterschap". *Tijdschrift supervisie en coaching*. Jaargang 25 no 3.

Boevink, W. (2008). *Herstel, Empowerment en Ervaringsdeskundigheid*. Plaats, uitgever.

Boevink, W. & Dröes, J. (2005) Herstelwerk van mensen met een psychische beperking. *Psychopraxis*, 7, 14-20

Boevink, W.; Beuzekom, van J.; Gaal, E.; Jadby, A.; Jong, F.; Klein Bramel, M.; Kole, M.; te Loo, N.; Scholtus, S.; Wal van der C. (2002) *Samenwerken aan herstel, van ervaringen delen naar kennis overdragen*. Utrecht: Trimbos instituut / SBWU.

Bosch, A.; Groot-Zwaaftink, H.; Hambruch, I.; Hendriks, P.; Overkamp, L. (2007) *Kijk zo kan 't wel*. Een verkenning van de mogelijkheden die alternatieve leerroutes kunnen bieden voor studenten met een functiebeperking (handicap of chronische ziekte, psychische klachten of dyslexie). Met Good Practices. Werkgroep AL Saxion Hogescholen: Deventer.

Erp, N. van; Hendriksen-Favier, A.; Hoeve, M.; Boer, M. (2008) *Werken met begeleiders in de ggz met ervaringsdeskundigheid. Een onderzoek naar voordelen, valkuilen en belangrijke condities voor de inzet en scholing van BGE-ers*. Trimbos: Utrecht.

Haaster H. van, Hidajattoellah D., Knooren J. & J.P. Wilken (2009). *Kaderdocument Ervaringsdeskundigheid en Ervaringskennis*. (publicatie binnenkort verwacht)

Karbouniaris S. & Brettschneider, E. (2008). *Inzet en waarde van ervaringsdeskundigheid in de GGZ*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie - Hogeschool Utrecht.

Knooren, J. & Haaster, H. van (2008) Onderwijsprogramma's voor ervaringsdeskundigen, *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 62, 6, p.515-525.

Knooren, J. (2008) *Scholingstraject Ervaringsdeskundigheid in ggz en Verslavingszorg (HBO)* interne notitie 2008

Laat, S. de (2006) Herstellen doe je zelf. Cursus voor en door cliënten. In W. Boevink, A. Plooy & S. van Rooijen (red), *Passage Cahier Herstel, Empowerment en Ervaringsdeskundigheid* (pp.73-77). Utrecht: SPW.

Migchelbrink, F. (2007). *Actieonderzoek voor professionals in zorg en welzijn*. Amsterdam: SWP.

Slagmaat, C. (2009) *Rapport Niveau 5 competenties gehandicaptenzorg*. Intern rapport. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie - Hogeschool Utrecht.

Wilken J.P. & D. den Hollander (1999). Persoonlijk-professionele hulpverlening. In: *Psychosociale Rehabilitatie, een integrale benadering*. Utrecht/Amsterdam: SWP.

- *Overige documenten*

Mental health: facing the challenges, building solutions. Report from the WHO European Ministerial Conference. Copenhagen (Denmark): World Health Organization, Regional Office for Europe; 2005.

Herstellen doe je zelf. Nieuwsbrief onderzoeksproject mei 2008. Kenniscentrum Zelfhulp en Ervaringsdeskundigheid. Nummer 6, extra editie. Beschikbaar via <http://www.kenniscentrum-ze.nl/wordpress/wp-content/uploads/2008/06/nieuwsbrief-mei-2008.pdf>

Vele takken, één stam: kader voor de hogere sociaal-agogische opleidingen: profilering sociaal-agogische opleidingen. Amsterdam: SWP, 2008. Uitgave in opdracht van de Sectorraad Hoger Sociaal Agogisch Onderwijs.

Visser, H. (2009). *Zelfanalyse lijst Competenties ggz agoog.* Werkdocument. Faculteit Maatschappij en Recht. Instituut voor Social Work. Hogeschool Utrecht.

Bijlage 1 Dublin descriptoren

Dublin descriptoren zijn algemene beschrijvingen voor het eerste, tweede en derde eindniveau van het hoger onderwijs, in Nederland voor de graden van Bachelor, Master en Doctor.

De Dublin descriptoren zijn genoemd naar de plaats waar ze voor het eerst werden opgeschreven. Ze zijn ontstaan om een aantal redenen:

- De Bologna verklaring vroeg organisatie van onderwijs in drie cycli en transparantie
- In diverse landen van continentaal Europa werd één opleidingstraject in tweeën gedeeld om een Bachelor en Master traject te doen ontstaan
Vraag daarbij was hoe de Bachelor te onderscheiden van de Master en dit ook transparant te doen
- Nederland en Vlaanderen signaleerden dit probleem en stapten gezamenlijk op buurlanden met een vergelijkbaar kwaliteitszorg systeem af voor afstemming in verband met gewenste transparantie.
- Na een gezamenlijke bijeenkomst met vertegenwoordigers van verscheidene landen en hun kwaliteitszorgorganisaties werd geconcludeerd dat de landen eenzelfde soort probleem hadden en besloten werd dit gezamenlijk aan te pakken via het "joint quality initiative", een informeel open werkverband, waarvan de resultaten op internet beschikbaar zijn.

Dus op initiatief van Nederland en Vlaanderen, die gezamenlijk accreditiekaders voorbereid hebben, zijn in 2001 bestaande beschrijvingen voor het eindniveau van een bachelor en een master naast elkaar gelegd. Vervolgens werd in een bijeenkomst in Dublin hieruit het gemeenschappelijke naar voren gehaald en eenduidig opgeschreven in de Engelse taal, en wel met zodanige mate van gedachtewisseling daarbij dat elke deelnemende kwaliteitszorgorganisatie het in eigen woorden naar het eigen systeem kon vertalen.

(De geschiedenis is te vinden via www.jointquality.org_agenda)

De descriptoren voor het eindniveau van de Bachelor en de Master zijn de volgende.

	Kwalificaties Bachelor	Kwalificaties Master
Kennis en inzicht	Heeft aantoonbare kennis en inzicht van een vakgebied, waarbij wordt voortgebouwd op het niveau bereikt in het voortgezet onderwijs en dit wordt overtroffen; functioneert doorgaans op een niveau waarop met ondersteuning van gespecialiseerde handboeken, enige aspecten voorkomen waarvoor kennis van de laatste ontwikkelingen in het vakgebied vereist is.	Heeft aantoonbare kennis en inzicht, gebaseerd op de kennis en het inzicht op het niveau van Bachelor en die deze overtreffen en/of verdiepen, alsmede een basis of een kans bieden om een originele bijdrage te leveren aan het ontwikkelen en/of toepassen van ideeën, vaak in onderzoeksverband.
Toepassen kennis en inzicht	Is in staat om zijn/haar kennis en inzicht op dusdanige wijze toe te passen, dat dit een professionele benadering van zijn/haar werk of beroep laat zien, en beschikt verder over competenties voor het opstellen en verdiepen van argumentaties en voor het oplossen van problemen op het vakgebied.	Is in staat om kennis en inzicht en probleemoplossende vermogens toe te passen in nieuwe of onbekende omstandigheden binnen een bredere (of multidisciplinaire) context die gerelateerd is aan het vakgebied; is in staat om kennis te integreren en met

Bijlage 2 Voorbeeld van competentiegebieden

Om de onderwijsprogramma's (2007-2010) van de Hogeschool Utrecht- Instituut Social Work te beschrijven wordt onderstaand model gebruikt. In dit schema is sprake van een opklimmende graad van moeilijkheid gedurende een bachelor opleiding. Tevens is de indeling in de drie segmenten van de beroepsuitoefening in het HBO herkenbaar, namelijk:

- A. De hulp en dienstverlening aan cliënten
- B. Werken in en vanuit een organisatie
- C. Beroepsontwikkeling en innovatie

COMPETENTIES	Beheersing ⁸				
	Aspect	1	2	3	4
A1 Interactie	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
A2 Oriënteren	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
A3 Analyseren	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
A4 Plannen	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
A5 Realiseren	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
A6 Afronden	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
B1 Samenwerken	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
B2 Leiden	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
B3 Beleid	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
B4 Kwaliteitszorg	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
B5 Beheren	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
C1 Zelfsturing	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
C2 Representeren	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
C3 Onderzoeken	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				
C4 Innoveren	Complexiteit				
	Zelfstandigheid				

Ter illustratie van de uitwerking van de opeenvolgende omschrijving van een beheersingsniveau rond het kenmerk complexiteit:

Omschrijving beheersing – complexiteit:

Niveau 0: De student is niet in staat enkelvoudige taken met een voorspelbaar verloop en resultaat uit te voeren.

Niveau 1: De student voert enkelvoudige taken met een voorspelbaar verloop en resultaat uit.

Niveau 2: De student voert meervoudige taken uit in een omgeving waarop meerdere en veranderlijke factoren van invloed zijn.

Niveau 3: De student voert meervoudige taken uit in een deels onvoorspelbare omgeving waarin belangen- en waarden tegenstellingen een rol spelen.

Niveau 4: De student voert meervoudige taken uit in een onvoorspelbare omgeving waarin sprake is van kritieke situaties.

Colofon

Titel

'Ervaringsdeskundigheid en onderwijs'
onderzoeksverslag deel 2 van het project Ervaringsdeskundigheid in hulpverlening en onderwijs.

Auteurs

Simona Karbouniaris, Erica Brettschneider

Onderzoekers:

Simona Karbouniaris, Erica Brettschneider

Studentonderzoekers:

Anne Heij, Geertje de Graaff, Heidi van den Hoogen, Ineke de Koning, Jelle van Essen, Judith Solinger; Marieke Cirkel, Mariëlle Baars

Programmaleiding

Jean Pierre Wilken, lector Participatie, Zorg en Ondersteuning

Foto voorpagina

Martijn Lammerts, ontwerper visuele communicatie

Voor meer informatie over overige onderzoeksprojecten en initiatieven van het Lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning:

Hogeschool Utrecht
Faculteit Maatschappij en Recht
Kenniscentrum Sociale Innovatie
Postbus 85397
3508 AJ Utrecht
Telefoon: 030 252 9831
www.socialeinnovatie.hu.nl